

Prethodno priopćenje

Primljeno: 12. VII. 2011.

Prihvaćeno: 3. XI. 2011.

UDK: 070(497.5)18/19(014.3)

930-05Magdić, M.

728.81(497.5)

Mile Magdić i Narodne novine 1899–1918. Prinos bibliografiji o plemićkim gradovima i kaštelima Like, Vinodola, Podvelebitskog primorja i Korduna

Krešimir Regan

Leksikografski zavod Miroslav Krleža

SAŽETAK: U radu smo se osvrnuli na 41 prilog povjesničara Mile Magdića (1847–1931) o plemićkim gradovima i kaštelima Like, Vinodola, Podvelebitskog primorja i Korduna objavljen u *Narodnim novinama*. Odabrali smo šest priloga o plemićkim gradovima (utverdama) Vitunju, Mrsinju, Belaju, Prozoru i Počitelju te ih usporedili s njihovim današnjim planovima izrađenima suvremenim metodama. Budući da su se na šest analiziranih utvrda Magdićeve sažeti opisi pokazali preciznima, možemo pretpostaviti kako je Magdić u opisivanju preostalih utvrda bio jednako uspješan. Samim time možemo zaključiti da su njegovi prilozi iz *Narodnih novina* prvorazredan izvor za istraživanje ove vrijedne hrvatske povijesne i kulturne baštine.

Ključne riječi: *Mile Magdić, bibliografija, Narodne novine, plemićki gradovi, kašteli, Lika, Vinodol, Podvelebitsko primorje, Kordun*

Uvod

Dana 3. veljače ove godine navršilo se osamdeset godina otkad je u Zagrebu, u dubokoj starosti, preminuo hrvatski povjesničar, arhivist te dugogodišnji gimnazijski profesor i ravnatelj Mile Magdić. Premda je cijeli život djelovao u sjeni svojih poznatijih kolega Vjekoslava Klaića, Radoslava Lopašića, Emila Laszowskoga, Ferde Šišića, Rudolfa Horvata i Gjure Szabe, u hrvatskoj historiografiji ipak je ostao zapamćen kao stvaratelj prve cjelovite monografije o povijesti i kulturnoj baštini Senja (*Topografija i povijest grada Senja*, Senj 1877) i Ogulina (*Topografija i povijest Ogulina*, Zagreb 1926) te kao autor povijesnih rasprava o senjskim plemićkim obiteljima i priređivač priloga o arhivskoj građi iz povijesti grada Senja. No, ono što je manje poznato jest da je velik dio svoje znanstvene karijere posvetio istraživanju srednjovjekovnih plemićkih gradova i kaštela na području Vinodola, Like i Ogulinsko-plašćanske udoline, čime je ostavio neizbrisiv trag u razvoju »burgologije« ili »kasteologije« kao samostalne znanstvene grane u krilu hrvatske historiografije, povijesti umjetnosti i

arheologije.¹ Iako se u istraživanjima srednjovjekovne obrambene arhitekture na prostoru nekadašnjih srednjovjekovnih županija Like, Gatske, Modruša, Bužana, Krbave, Hotuče i Odorjana oslonio na rezultate Franje Juliusa Frasa,² njegovi radovi pionirski su iskorak u istraživanju ove vrijedne povijesne i kulturne baštine. Stoga će se upravo ovaj rad detaljno osvrnuti na neke od njih, donoseći kao prilog bibliografiju njegovih radova u *Narodnim novinama*.

Mile Magdić – Prilozi za životopis

Zahvaljujući velikoj predanosti kojom je istraživao prošlosti rodne Like i Senja, Mile Magdić još je za života stekao ugled vrsna istraživača i poznavatelja tih krajeva. Stoga nije čudno što ga je senjsko gradsko poglavarstvo još 1877. godine imenovalo počasnim građaninom svoga grada u znak zahvalnosti što je iz nova uredio gradski arhiv te objavio prvu znanstvenu monografiju o povijesnoj i kulturnoj baštini njihova grada,³ dok su prve prikaze njegova života i historiografskoga rada objavili još 1910. godine zagrebački dvotjednik *Dom i svijet* te dvije godine kasnije kalendar *Zvonimir*.⁴ Premda je u suton života dobio svojevršno priznanje za životno djelo, kada ga je Družba »Braća Hrvatskoga Zmaja« izabrala 1927. godine za svojega doživotnog i počasnoga člana, u hrvatskoj historiografiji polako je nakon njegove smrti jenjavao interes za ovog značajnog povjesničara.⁵ Tako je njegova nastavna i ravnateljska djelatnost bila tek uzgred spominjana u svojevršnim kronikama senjske, gospičke, osječke i varaždinske gimnazije,⁶ kao i u *Senjskome zborniku* koji je u cijelosti

¹ O razvoju »burgologije« kao samostalne znanstvene grane u krilu hrvatske historiografije, povijesti umjetnosti i arheologije vidi: Žmegač 2006, V–XV.

² Frasovo kapitalno djelo je *Topografija karlovačke Vojne krajine (Vollständige Topographie der Karlstädter–Militärgrenze, Zagreb 1835. i 1988)*. Prema ocjeni Branka Pleše, to je »djelo pouzdan izvor mjestopisnih, zemljopisnih, povijesnih, arheoloških, etnografskih, vojnih, crkvenih i političkih podataka zapisanih na temelju stanja 1830-ih, dijela Hrvatske od Kupe i Une preko Kapele i Velebita do Jadranskog mora i Zrmanje te se stoga stavlja uz bok Hiezingerova, Vitezovićeve, Valvasorova i Ratkajeva djela o Hrvatskoj.« Pleše 1998: 452.

³ Mile Magdić 1901: 237; Prpić 1989, 153.; Tironi 1995, 77.

⁴ Mile Magdić 1903: 68.

⁵ Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), Fond 635., Družba »Braća Hrvatskog Zmaja« (dalje: DBHZ), Pristupnice (neuvezene) matični broj 601–900. Godina 1924.–1937., kut. 5.; HDA, Zagreb, Fond 635., DBHZ, Pristupnice – prinosnih, pripravnih članova, začasnih članova. Godina 1906.–1931., kut. 6.; HDA, Zagreb, Fond 635., DBHZ, Matični listovi članova DBHZ-a i VRHZ-a, M–Ž, 1905.–1945., kut. 9.; HDA, Zagreb, Fond 635., DBHZ, Matični listovi umrlih članova DBHZ-a, 1905.–1941., kut. 12.; HDA, Zagreb, Fond 635., DBHZ, Personaliala MA – MR, kut. 26.

⁶ Rivoseki 1939; *Gimnazija »Nikola Tesla«* 1960; Diklić 1989; Pletenac 1986; Radović 1986; *Gimnazije u Osijeku. Ravnatelj 2001*.

bio posvećen gimnaziji u Senju,⁷ a usput ga spominje i Stjepan Antoljak u prikazu hrvatske historiografije.⁸ Među posljednjima koji se osvrnuo na život i djelo Mile Magdića bio je prof. Ivan Tironi u pogovoru pretiska njegove knjige *Topografija i povijest Ogulina*.⁹

Osim u spomenutim izdanjima, valja istaknuti kako su Mili Magdiću posvećeni mnogobrojni redci u nizu leksikonskih, enciklopedija i sličnih izdanja. Tako već pet godina poslije smrti ulazi u *Leksikon Minerva*,¹⁰ da bi prvu pravu enciklopedijsku natuknicu o njemu napisao Emil Laszowski u monografiji o znamenitim i zaslužnim Hrvatima te Viktor Novak u Stanojevićevoj enciklopediji.¹¹ Te natuknice poslužile su nakon II. svj. rata Jaroslavu Šidaku za izradu nove u prvome izdanju *Enciklopedije Jugoslavije*.¹² Osim što je u toj natuknici prvi put, doduše u skromnu obliku, posebno istaknuta i njegova bibliografija, ona je zanimljiva zbog činjenice da je u gotovo nepromijenjenu obliku bila objavljivana u narednim izdanjima današnjega Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, kao i u drugim leksikografskim izdanjima,¹³ da bi tek u posljednjemu izdanju *Hrvatske (Opće) enciklopedije* bila neznatno nadopunjena biografskim podacima iz njegove profesionalne karijere nastavnika i ravnatelja.¹⁴

Povjesničar, arhivist i gimnazijski ravnatelj Mile Magdić rodio se 29. rujna 1847. u Ogulinu u obitelji krajiškog upravnog časnika Mate Magdića i Ane rođene Golik.¹⁵ Svoje osnovno školovanje započeo je u rodnome gradu, a nastavio u Rakovici i u Rakovcu kraj Karlovca, dok je srednjoškolsku naobrazbu stekao kao učenik znamenite Senjske gimnazije. Svoje školovanje nastavio je u Grazu, gdje je na Filozofskome fakultetu Karl-Franzens-Universität studirao povijest i geografiju.¹⁶ Po završetku studija vratio se u domovinu te 1872. godine bio imenovan pomoćnim nastavnikom (*namjestnim učiteljem*) Kraljevske velike realke u Zagrebu.¹⁷ Na toj dužnosti bio je tek do 1873. godine kada je otišao u Senj gdje je postavljen na dužnost

⁷ Diklić 1989: 73.; Prpić 1989: 153.; Babić 1989: 175

⁸ Antoljak 2004²: 540.

⁹ Tironi 1995²: 77.–80.

¹⁰ Magdić Mile 1936: 836.

¹¹ Laszowski 1925: 168.; Novak 1925: 724.

¹² Šidak 1957: 594.

¹³ Magdić Mile 1997: 51.

¹⁴ Magdić Mile 2004: 751.

¹⁵ Mile Magdić 1901: 237.

¹⁶ Prpić 1989: 153.

¹⁷ Magdić 2004: 751.

»pravog učitelja« Kraljevske velike ili više gimnazije.¹⁸ U Senju je ostao sve do 1886. godine kada je dekretom prebačen u Osijek, gdje je na Klasičnoj gimnaziji radio kao profesor zemljopisa i povijesti.¹⁹ Godine 1887. promaknut je u ravnateljsko zvanje te upućen u Srijemsku Mitrovicu, gdje je uz to predavao povijest i zemljopis.²⁰ Boravkom u Slavoniji i Srijemu nije bio, prema vlastitim riječima, pretjerano zadovoljan jer je »...nestašica zdrave pitke vode i monotona ravnica slavonska ubila u meni Goraninu svaku volju za rad...«.²¹ Godine 1895. vratio se u rodnu Liku, gdje je službovao kao ravnatelj gospićke male realke. U Gospiću se zadržao sve do 1906. kada je premješten u Varaždin na dužnost ravnatelja Kraljevske velike gimnazije. Uz to je predavao i zemljopis.²² No, u Varaždinu ostaje tek do 1908. godine kada je u šezdeset i prvoj godini umirovljen.²³

Nakon odlaska u mirovinu preselio se u Zagreb, gdje je do smrti živio u stanu u Mihanovićevoj ulici. Tamo ga je i zatekla vijest da ga je Meštarski zbor »Braće Hrvatskoga Zmaja« na prijedlog prof. dr. Rudolfa Horvata izabrao na sjednici 21. rujna 1927. za doživotnoga i počasnoga redovnog zmajskog brata pod rednim brojem 677.²⁴ Vijest o izboru objavljen je Magdiću idućega dana po zamjeniku protonotaru Stjepanu Platzeru.²⁵ Budući da je u to vrijeme bolovao od »...akutnoga bronhijalnoga katara, slabosti srca i – što je najgore – od najnovijeg vremena i od mokraćnog mjehura...«, Magdić se pismeno ispričao što ne može osobno doći zahvaliti u prostorije zmajske braće u kuli iznad Kamenitih vrata.²⁶ Njegovo svečano ustoličenje kao redovnoga i počasnoga zmajskog brata pod pridjevkom Zmaj ogulinski obavljeno je 16. studenoga 1927. prigodom proslave dvadeset druge obljetnice osnutka Družbe. Na-

¹⁸ Mile Magdić 1901: 237.; Magdić 1927: 1.; Rivoseki 1939: 47.; Diklić 1989: 73.; Prpić 1989: 153.; Babić 1989: 175.

¹⁹ Gimnazija 2001: 73.

²⁰ Magdić Mile: 1903: 68.; Tironi 1995²: 78.

²¹ Magdić 1927: 2. HDA, Zagreb, Fond 635., DBHZ, Personalia MA – MR, kut. 26.

²² Gimnazija 1960: 49.; Pletenac 1986: 91.; Radonić 1986: 374.; Tironi 1995²: 78.

²³ *Izvištaj* 1909: 25.; 65.; Pletenac 1986: 91.; Radonić 1986: 374.; Tironi 1995²: 78.

²⁴ Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), Fond 635., Družba »Braća Hrvatskog Zmaja« (dalje: DBHZ), Pristupnice (neuvezene) matični broj 601–900. Godina 1924.–1937., kut. 5; HDA, Zagreb, Fond 635., DBHZ, Pristupnice – prinosnih, pripravnih članova, začasnih članova. Godina 1906.–1931., kut. 6.; HDA, Zagreb, Fond 635., DBHZ, Matični listovi članova DBHZ-a i VRHZ-a, M–Ž, 1905.–1945., kut. 9.; HDA, Zagreb, Fond 635., DBHZ, Matični listovi umrlih članova DBHZ-a, 1905.–1941., kut. 12; HDA, Zagreb, Fond 635., DBHZ, Personalia MA – MR, kut. 26.; Relković 1927: 8.

²⁵ Relković 1927: 8.

²⁶ Magdić 1927: 6.

kon duge i teške bolesti preminuo je 3. veljače 1931. Pokopan je na zagrebačkom groblju Mirogoju dva dana poslije.²⁷

Magdić se vrlo rano etablirao i kao vrstan istraživač prošlosti Senja, Like, Korduna i Podvelebitskog primorja. Razvoj njegove historiografske djelatnosti započeo je već 1874. godine kada je u *Izvještaju Kraljevske velike gimnazije u Senju* objavio svoj prvi rad »O postanku njemačkih vojvodina početkom desetog vieka«,²⁸ a nastavio se tri godine poslije kada je u *Programu Kraljevske više gimnazije u Senju* objavio opširnu raspravu »Topografija i poviest grada Senja«. ²⁹ Ta rasprava izazvala je veliko oduševljenje Senjana tako da je već iduće godine ona proširena i tiskana kao zasebna monografija, a njezinu je autoru gradsko poglavarstvo 1877. podijelilo naslov počasnoga građanina njihova grada. Njegov znanstveni rad nastavio se već iduće godine, kada je pripremio za tisak knjižicu o senjskome pjesniku Mateši Antunu Kuhačeviću, koja sadrži Magdićev predgovor o pjesnikovu životu te Kuhačevićevih osam stihovanih poslanica, pet kraćih nabožnih pjesama, pjesmu-kritiku novih običaja u Senju i prigodnice posvećene Sedmogodišnjemu ratu.³⁰ Osim tih dviju knjiga, Magdić je objavio i veći broj rasprava iz prošlosti grada Senja, među kojima se posebno ističu radovi na temu njegove gospodarske prošlosti,³¹ kao i rasprave posvećene senjskim plemićkim obiteljima.³² Osim o senjskoj, pisao je i o gospodarskoj prošlosti grada Varaždina.³³ Svoju višegodišnju znanstvenu karijeru okrunio je nizom crtica iz prošlosti i rasprava iz prošlosti grada Ogulina, na temelju kojih je napisao i o vlastitu trošku 1926. godine objavio monografiju o povijesnoj i kulturnoj baštini svojega rodnoga grada.³⁴

Usporedno s historiografskom djelatnošću Magdić je razvijao i značajnu arhivističku djelatnost. Njome se također počeo baviti za službovanja u Senju, kada je na zamolbu senjskoga gradskog poglavarstva započeo tijekom druge polovice 1870-ih rad na uređenju senjskoga gradskog i kaptolskog arhiva. Shvativši da su »suvremene isprave najbolji [...] i najpouzdaniji izvor za historiju«, ³⁵ Magdić je prepisao i pripremio za objavljivanje čak 110 isprava. Premda je te rukopise pod naslovom *Spomenici*

²⁷ HDA, Zagreb, Fond 635., DBHZ, Pristupnice – prinosnih, pripravnih članova, začasnih članova. Godina 1906.–1931., kut. 6.

²⁸ Magdić 1874; 3–9.

²⁹ Antić 1965: 87, 90–91; Antić 1975: 157.

³⁰ Antić 1962: 85.

³¹ Magdić 1922a: 7; Magdić 1922b: 2.

³² Magdić 1880: 224–229; Magdić 1883: 49–53; Magdić 1885: 49–53.

³³ Magdić 1922c: 4.

³⁴ Tironi 1995: 78–79.

³⁵ Magdić 1899: 139.

za povjest grada Senja od g. 1458–1781. te *Isprave XV., XVI., XVII. i XVIII. vieka, koje se čuvaju u arhivu senjskog kaptola i arhivu senjske biskupije* otkupila Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti za potrebe izrade *Diplomatičkoga zbornika Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, sv. I–XVIII, 1904–90)*,³⁶ oni nisu bili tiskani pa ih je Magdić, uz Akademijino dopuštenje, počeo objavljivati. Tako je već u prvome broju *Vjestnika Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva* objavio regeste najvažnijih isprava od kraja XIV. do druge polovice XVIII. st. iz senjskoga arhiva, u drugome broju regeste isprava XIV. st. koje je prepisao franjevac Felice Bartoli, zatim deset isprava iz arhiva trsatskoga samostana, potom Statut grada Senja iz 1640. godine koji je potvrdio kralj Ferdinand III. Habsburgovac te naposljetku tri sajamska privilegija za grad Senj iz 1489., 1652. i 1781. godine, a u trećemu broju istoga časopisa objavio je u izvorniku petnaest isprava iz arhiva senjskog kaptola.³⁷ Da je Magdić uživao veliki ugled zbog svoje arhivističke djelatnosti, dodatno nam potvrđuje manje poznati podatak da je 1886. godine, kao poseban izaslanik visoke kraljevske zemaljske vlade Trojedne Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije za ispitivanje arhiva tadašnje Modruško-riječke županije, zajedno s Radoslavom Lopašićem pregledavao arhive na prostoru dijela današnje Like, Gorskoga kotara i Rijeke s naputkom da se važnije isprave prenesu u Zemaljski arhiv (današnji Hrvatski državni arhiv, op. a.) kako bi se sačuvale od propasti i omogućilo njihovo istraživanje.³⁸

Suradnja u *Narodnim novinama* (1899.–1918.)

Uz znanstvene rasprave, Magdić je tijekom cijele svoje karijere u dnevnome tisku objavljivao povijesne crtice o različitim temama. Tako je 1899–1918. intenzivno surađivao u *Narodnim novinama*, za koje je objavio više od 65 jedinica.³⁹ Među njima se posebno ističe čak 41 prilog o povijesnoj i topografskoj problematici srednjovjekovnih obrambenih građevina na području Like, Vinodola, Podvelebitskog primorja i Korduna, odnosno nekadašnje hrvatske Vojne krajine i vinodolskog vlastelinstva.⁴⁰ S obzirom na to da je od vremena kada ih je Magdić terenski istraživao prošlo gotovo

³⁶ Mile Magdić 1901: 238.

³⁷ Magdić 1899: 139–155; Magdić 1900a: 20–26; Magdić 1900b: 41–49; Magdić 1900c: 78–97. i Magdić 1900d: 109–113; Magdić 1901: 47–59.

³⁸ Magdić 1900b: 41; Lopašić 1886. U: Antoljak 2004²: 540.

³⁹ Prema Magdiću, što prenosi i Laszowski, ta suradnja odvijala se do 1917. godine premda je dva članka o utvrdama objavio 1918. Laszowski 1925: 68; Magdić 1927: 5.

⁴⁰ Prema Laszowskom napisao je 43 priloga o utvrdama. Laszowski 1925: 68.

jedno stoljeće i dva rata,⁴¹ dio opisanih spomenika nepovratno je propao zbog djelovanja zuba vremena, ratnih razaranja ili namjerne devastacije,⁴² dok je tek manji dio djelomično restauriran.⁴³ Za neke od njih, poput Ribnika, na poluotoku koji tvori rijeka Lika istočno od Gospića, i sâm je Magdić proročanski pretkazao ubrzanu propast i nestanak s lica zemlje.⁴⁴

Prema veličini možemo ih razvrstati u manje i veće članke, od kojih se neki protežu kroz nekoliko brojeva (primjerice Modruš, Bribir, Ledenice, Slunj, Brinje itd.). Ti članci bogato su popraćeni bilješkama, za razliku od manjih koji ih gotovo nemaju. Neki od njih u potpunosti su bez bilježaka, neki imaju tek jednu ili dvije bilješke s podatkom koji je izbačen iz glavnoga teksta da mu ne kvari ritam, a negdje je samo na kraju teksta donesen popis literature kojom se koristio (npr. Prozor, Udbina). Čini se da Magdić isprva nije namjeravao napraviti u *Narodnim novinama* svojevrsni podlistak o ličkim, vinodolskim, kordunskim i podvelebitskim utvrdama, što zaključujemo na temelju različite strukture starijih i mlađih članaka. No kada je sazrela ideja, on ih je sve strukturirao na jednak način, odnosno pisao prema jednom obrascu. U prvome dijelu opisao je položaj i ostatke utvrde, a u drugome dijelu njihovu povijest. Prilikom oblikovanja članaka u punoj je mjeri došlo do izražaja njegovo geografsko obrazovanje. Svaki lokalitet precizno je lociran najbližim naseljem, a zatim kotarem u kojemu se nalazi i naposljetku županijom. Jednako detaljno opisao je i ostatke ruševine, a za neke od njih donio je i narodne legende.⁴⁵ Premda ni jedan članak nije zbog uređivačke politike bio ilustriran fotografijama ili planovima, Magdić je taj nedostatak pokušao otkloniti vrlo sažetim, ali istodobno i detaljnim opisom ostataka sačuvane arhitekture, a za neke od njih navodio je u kojim se institucijama mogu pronaći povijesni planovi.

⁴¹ Zapravo otad su prošla dva svjetska rata i Domovinski rat. No budući da su se borbena djelovanja za I. svjetskog rata odvijala daleko od opisanih utvrda, taj rat nije utjecao na izgled ličkih spomenika te zato nismo smatrali potrebnim posebno ga istaknuti.

⁴² Kao ponajbolji primjer devastacije kulturnih spomenika nameće nam se ukopavanje borbenih položaja za topništvo snaga pobunjenih Srba na položaju krbavske katedrale kraj Udbine. Istodobno su neke od utvrda, poput plemićkoga grada Prozora, služile hrvatskim vojnicima za promatranje kretanja neprijatelja na okupiranome teritoriju. Sirk 1999: 47; Horvat 2003: 75–77.

⁴³ U posljednjih nekoliko godina obnovljena je gradska kapela utvrde u Brinju, remek-djelo gotičke arhitekture u Hrvatskoj, a u planu je i obnova branič-kule. Jednako tako obnovljena je branič-kula frankopanskoga kaštela u Bribiru u Vinodolu, zatim kaštel u Bakru, Grobniku i Driveniku. Manji radovi započeli su i na uređenju ostataka utvrdenoga grada Hreljina. Strčić 2009: 1–10.

⁴⁴ Magdić 1913.

⁴⁵ Legende o ličkim utvrdama Magdić je objavio 1904. godine u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena*. Taj članak je zgodno podijelio na dva dijela. U prvome je opisao legende s prostora Ličko-krbavske županije (str. 124–130), a u drugome dijelu legende iz Modruško-riječke županije (str. 130–133). Magdić 1909: 124–133.

Dok se u opisu položaja i ostataka utvrda oslanjao na svoja terenska zapažanja, u prikazu njihove povijesti ključan su mu izvor bili mnogobrojni dokumenti objavljeni u različitim zbirkama ili radovima s takvim sadržajem. To se u prvom redu odnosi na tematske zbirke dokumenata, koje su prikupili i objavili Augustin Theiner, Franjo Rački, Radoslav Lopašić, Šime Ljubić, Đuro Šurmin.⁴⁶ Pojedini dokumenti objavljeni su i u *Arhivu za povjestnicu jugoslavensku, Vjesniku Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arhiva, Viestniku hrvatskog arheološkoga društva* (od 1896. *Vjesnik hrvatskog arheološkoga društva*) i Akademijinim *Radovima, Starinama i Zborniku za narodni život i običaj*. Obilje podataka crpio je i iz radova koji su se u većoj ili manjoj mjeri bavili i utvrdama na području Vinodola, Like, Podvelebitskoga primorja, Ogulinsko-plašćanske udoline i Korduna ili su se izravno ili neizravno doticali njihovih gospodara. Među njima posebno se ističu monografije njegova kolege i prijatelja Radoslava Lopašića o utvrdama u sjeverozapadnoj Bosni te na prostoru današnjega Korduna i Karlovačkog Pokuplja.⁴⁷ Ne manje značajna je i topografsko-povijesna rasprava Vjekoslava Klaića o Krčkim knezovima ili Frankopanima te monografija Emila Laszowskoga u kojoj je obrađeno nekoliko vinodolskih, ličkih i kordunskih utvrda.⁴⁸ Neke od tih zbirki i monografija i danas su nezamjenjivi izvor i literatura u istraživanju povijesti tih područja. Posebna su skupina radova na koje se Magdić pozivao različite kronike, putopisi i druga djela. Među njima najčeće je bila korištena već spomenuta Frasoza *Topografija karlovačke Vojne krajine*, zatim Valvasorova *Topografija sadašnje Vojvodine Kranjske (Topographia ducatus Carnioliae modernae)*, Farlatijev *Sveti Ilirik (Illyricum sacrum)*, Vitezovićeva *Kronika* i Bachova *Povijest Otočke pukovnije (Otočaner Regiments-Geschichte)*.⁴⁹

Što se tiče terminologije, Magdić je manje precizan. On ih ne razdvaja prema tipovima utvrda (plemički grad, kaštel, utvrđeno naselje s kaštelom) ili vremenu nastanka, već ih jednostavno sve proglašava gradovima (u smislu plemićkoga grada, op. a.) ako je procijenio da su nastali u srednjem vijeku kao plemićko utvrđeno pribivalište, ili ih naziva gradinama kada drži da su ti obrambeni kompleksi nastali za vrijeme osmanske vladavine nad Likom.⁵⁰ Za razliku od tih kompleksa, utvrđena naselja s kaštelom, kao što je to slučaj kod Karlobaga, Senja ili Ogulina, jednostavno je nazivao njihovim imenima.

Premda je naše poznavanje prošlosti utvrda s prostora Vinodola, Podvelebitskog primorja, Like i Korduna puno bolje nego što je to u Magdićevim tekstovima,

⁴⁶ Theiner 1862–1863; Rački 1877; Lopašić 1884–1889; Ljubić 1891; Lopašić 1894; Šurmin 1898.

⁴⁷ Lopašić 1890; Lopašić 1895.

⁴⁸ Klaić 1901; Laszowski 1902; Klaić 1902.

⁴⁹ Valvasor 1679; Vitezović 1696; Farlati 1751–75; Fraso 1835; Bach 1854; Lopašić 1890: Isti 1895.

⁵⁰ Gradina Štitar, Gradine u Smiljanu, Gradine u Kuli itd.

što i nije čudno s obzirom na to da je otad objavljen veliki broj izvornih dokumenata i radova na tu temu,⁵¹ postavlja se pitanje koliko su njegovi opisi ruševina točni, a samim time upotrebljivi u rekonstrukciji prostornih vrijednosti gradskog organizma i faza gradnje jer su neki od tih kompleksa danas gotovo izbrisani s lica zemlje i nalaze se tek u arheološkom stadiju. Stoga smo odlučili usporediti Magdićev opis pet utvrda s današnjim poznavanjem njihova stanja. Radi što veće preciznosti, odlučili smo se za one utvrde koje su u postojećoj literaturi obrađene kritičkim znanstvenim aparatom.

Plemićki grad Vitunj

Plemićki grad Vitunj manja je srednjovjekovna utvrda, ostatci koje leže na vrhu strma brda iznad istoimenog naselja koje se smjestilo približno 6 km sjeverozapadno od Ogulina. Sudeći prema ostacima, sagradili su ga Krčki knezovi, kasniji Frankopani u XIII. st., a napušten je 1575. godine.⁵²

Magdić nam položaj i izgled Vitunja opisuje ovako: »U kotaru ogulinskom, županije modruško-riječke, a u negdašnjoj ogulinskoj krajiškoj pukovnji, šest kilometara daleko od Ogulina prema sjeverozapadu postoji selo Vitunj, koje ima po najnovijem popisu 842 žitelja, između kojih je 227 rimokatolika i 615 pravoslavnih. Izpod sela teče poput srebrne žice bistra voda Vitunjčica, koja izvire ispod brda Lumbarde i obiluje pastrvama te u donjem svojem toku klenovima. Okolica je Vitunjska puna prirodnoga čara, a osobito je divan pogled na gorostasni Klek. Jedan sat daleko od samog sela, prema zapadu, vide se na vrhuncu brda Vitunja jošte i danas razvaline istoimenoga Frankapankoga grada. Narod pripovijeda, da su Frankopani u gradu imali svoju riznicu, jer je grad bio dosta udaljen od turske medje i sagradjen na zaklonitu mjestu. Sudeći po kukavnim ostacima, bio je grad sagradjen u iztočnom slogu.«⁵³

Usporedimo li Magdićev opis s današnjim stanjem ruševina, vidimo da je on u glavnim crtama točan jer se od njega doista malo sačuvalo. Unatoč tomu, danas znamo da je to bila manja utvrda izdužena poligonalnoga tlocrta, koja se sastojala od starije jezgre te vanjske utvrde, kojom dominira snažna i visoka okrugla polukula. S obzirom na to da je ta građevina sačuvana gotovo u izvornoj visini, neobično je što ju Magdić nije spomenuo ni jednom riječju.

⁵¹ O radovima na tu temu vidi: Žmegač 2006: XIII–XV.

⁵² Sekulić-Gvozdanović 1967–1968: 17–22; Horvat 2009: 251–252.

⁵³ Magdić 1905a: 1–2. *Istočni slog* jest pojam koji su stariji pisci rabili za gotički stil. Tako je primjerice, ilirac Antun Nemčić Gostovinski (1813–1849) u svom putopisu o Veneciji napisao za Duždevu palaču da je sagrađena u tome stilu.

Plemićki grad Mrsinj

Iznad Korenice nalazi se Mrsinjska gora, a na njezinim su sjevernim padinama, na vrhu strme kamene hrudi ostatci Mrsinjgrada, najviše i jedne od najvećih utvrda u Hrvatskoj. Sagrađen je najkasnije tijekom prve polovice XIII. st., a njegovi potonji gospodari bili su knezovi Mrsinjski, jedna od brojnih grana krbavskih knezova Kurjakovića od plemena Gusića. U njihovu je posjedu bio do 1527. godine kada su ga osvojili Osmanlije. Premda je nakon oslobođenja Like 1689. godine u Mrsinj bila stavljena jaka posada, on se već 1773. godine spominje kao ruševina.⁵⁴

Evo kako je Magdić opisao tu utvrdu »U kotaru koreničkom, županije ličko-krbavske, a u negdašnjoj otočkoj krajiškoj pukovniji, tri kilometra daleko od Korenice, prema zapadu, izpinje se brdo Mrsinj, kojemu nadmorska visina iznosi 1269 metara. Na sjevero-iztočnome obronku toga brda, koje se proteže poput kose od juga prema sjeverozapad a spušta se prema koreničkom polju, vide se još i danas ruševine Mrzingrada ili Mrsinjgrada, koji je nekada gospodovao čitavim poljem.

Brdo Mrsinj obraslo je bukovom šumom, koja je prilično sačuvana osim one strane do Korenice. Do razvalina Mrsinjgrada vodi iz Korenice više putova, ali su svi veoma strmi i tegotni, te izgledaju kano vododerine. Koreničani pripovijedaju, da je nekad bio put, koji je vodio od grada Mrsinja po vrhu brda do Pogledala, a onda preko Omoljca k Plitvičkim jezerima, te da se i danas jošte pozna trag, kuda je vodio taj put, premda je već obrastao šumom. Put da izgleda kao neka prosjeka.

Mrsinjgrad dug je sedamdeset i pet metara, dok mu širina na jednoj strani iznosi trideset i sedam, a na drugoj dvadeset metara. Gornji dio grada sav je do temelja porušen, te se niti debljina nutrašnjih zidova, niti raspored soba označiti ne može. Temelj grada čine silne klisure, koje se na zapadnoj strani pričinjaju visoke do sto i pedeset metara, a zida vidi se samo malo, jer ga je samo za to trebalo, da ispuni prazninu među klisurama. U gradu samu bila je nakapnica, koja je porušena i zemljom zasuta. U toj nakapnici nalazi se uvijek po malo vode, a narod pripovijeda, da se je u njoj, dok nije zasuta od pastira, opažala olovna cijev, kroz koju se voda dovodila u nakapnicu.«⁵⁵

I doista, od Mrsinjgrada sačuvalo se jako malo. Na blago položenu kamenome platou izdužena i nepravilna trapezastog tlocrta, kojega se zapadne stranice doista, kako kaže Magdić, obaraju gotovo okomito u dubinu od približno 150 metara, nalaze se tek skromni ostatci zidova. Najbolje su se sačuvali na sjevernoj strani, ispred gradske grabe, gdje se još uvijek vide ostatci branič-kule te bedema koji ju je povezivao s građevinom u sjeverozapadnom uglu grada, u kojoj se nalaze ostatci okrugle cisterne (nakapnice). Dio bedema vidljiv je i na istočnoj strani, dok ga prema jugozapadnoj i

⁵⁴ Horvat 1997: 156–157; Kruhel 1997: 115–117; Horvat 2003: 80–82.

⁵⁵ Magdić 1905b: 1–2.

zapadnoj strani nikada nije bilo jer ga je štitila strma stijena. Kao što je to slučaj kod Vitunja, i u slučaju Mrsinjgrada Magdićev se opis njegovih ostataka pokazao kvalitetnim (vidi sl. 2).

Plemićki grad Bilaj

Plemićki grad Bilaj (prije Belaj), odnosno njegovi skromni ostatci nalaze na stijeni usred istoimenoga sela, položenog 6 km jugoistočno od Gospića. Pretpostavlja se da je sagrađen u prvoj polovici XV. st. premda se u dokumentima prvi put spominje tek 1451. godine, kada ga je Tomo Tvrtković prepustio Petru Talovcu. Poslije je u rukama Ivana Karlovića (1509–1527) i Osmanlija (1527–1689), a potom je bio prepušten zubu vremena, a lokalno ga je stanovništvo koristilo kao kamenolom.⁵⁶

Evo kako je položaj opisao Magdić: *»U kotaru gospićkome, županije ličko-krbavske, pet kilometara daleko od Gospića, prema istoku-jugo-istoku, uzpinje se brieg, kojemu nadmorska visina iznosi 638 metara. Za ovaj brieg nema narod danas posebnog imena, već ga prosto zove »Gradina«. Brieg je na dnu obrastao grmljem, dok se dvie trećine njegove izprečno i golo kamenje, kano da ga je tko razasuo, a mednju njim raste miloduha brisina (Satureja montana) i riedka kratka trava, koju pasu ličke ovce.*

Na samom vrhuncu toga briega vide se još i danas razvaline starog grada Belaja ili – kako ga narod danas zove – Bilaja. Do razvalina vodi nogostup, ali se i taj na više mjesta ne pozna. Bilajčani pripoviedaju, da je nekad bio put, koji je s iztočne strane na zasuk vodio do grada, tako, da je na vrhu gradine bio sa zapadne strane. Sudeći po kukavnim ostacima, bio je grad Belaj sagrađen u obliku nepravilna šesterokuta, a imao je u opsegu sedamdeset i četiri metra. Bilajčani pripoviedaju, da su jošte pred sedamdeset godina zidine bile čitave i da su na vrhu gradine bile dva metra debele. Do dana današnjega sačuvala su se samo dva komada zida, od kojih je jedan po prilici pet, a drugi osam metara visok. U gradu samu bila je i nakapnica, koja je porušena i zemljom zasuta. S iztočne strane grada, u udaljenosti od kakvih šest koraka, uzdiže se još i sada petanest metara dugačak i jedan metar visok zid, koji je bio podignut za obranu grada, jer je s te strane bio grad najpristupačniji.«⁵⁷

Premda se od Bilaja danas sačuvalo još manje ostataka nego što je to bilo u Magdićevo doba, na temelju suvremenoga plana i fotografije Bilaja iz 1940. godine vidimo da je autor točno opisao ostatke ove utvrde. Naime, na temelju i više nego skromnih ostataka još se može zaključiti da je plemićki grad Bilaj mogao biti sagrađen u obliku nepravilna šestokuta, te da se na njegovoj najvišoj točki nalaze ostatci osmerokutne branič-kule, od koje su doista sve do 1940-ih godina stajala dva visoka

⁵⁶ Horvat 2007: 34.

⁵⁷ Magdić 1906: 1–2.

kamena zuba. Na temelju skromnih ostataka još jednog zida na južnoj strani grada i prilazne staze, može se pretpostaviti da je Bilaj uz središnju utvrdu imao još i vanjsku, koja je branila izravan pristup središtu grada. (vidi sl. 3.)

Plemićki grad Prozor

Ostatci plemićkoga grada Prozora nalaze se u Gackoj dolini, na vrhu strma brda Prozorine 3 km jugoistočno od Otočca, tik uz današnju autocestu Zagreb–Split. Sagradili su ga Frankopani tijekom prve polovice XV. st., a prvi se put spominje 1449. godine kada ga je kod diobe Frankopana dobio Žigmund zajedno s Otočcem. Ponovno je utvrđena 1619. i za turskih je provala bio jedno od važnijih pograničnih uporišta. Napušten je u XVIII. st.⁵⁸

Magdić je o Prozoru zapisao: »*Gotovo pet kilometara daleko od Otočca, prema iztoku, nalazi se selo Prozor, znamenito radi brojnih starina rimskih, što su se našle u njem i okolo njega. Iznad samoga sela izpinje se na zapadnoj strani brieg Prozor, koji je 648 metara visok, šiljasta oblika i obrastao niskom šikarom. Na vrhu briega Prozora vide se jošte i danas razvaline istoimenoga Frankapanskoga grada, do kojih se najlakše popeti s iztočne strane putem što je pristupačan i pješaku i konjaniku. Pripovieda se, da je nekad vodila cesta tome gradu, ali je danas nema više.*

Grad Prozor bio je svojim oblikom podpuna četvorina. Svakoj stranici grada ima dvadeset i pet metara. Debljina je zida sa zapadne strane jedan metar i sedamdeset centimetara, a s druge strane jedan metar. Grad je čvrsto zidan, ali se pri gradnji ne opaža nikakva osobita vještina. U gradu bila je i nakapnica, premda joj se danas ni za mjesto ne zna. Za dokaz tomu navest ću kranjskog povjesničara baruna Valvasora, koji je po prilici između godine 1658. – 1665. služio kao častnik karlovačke krajiške vojske u raznim krajiškim gradovima, te kao takav Krajinu osobno poznao. Valvasor naime piše u svoje poznatom dijelu: "Die Ehre des Herzogthums Krain", a u knjizi XII. na strani 96., da ima u gradu Prozoru dobar zdenac u koji se voda dovodi kroz olovne cievi, a da nitko ne zna zapravo odakle, jer bi inače cievi već odavna bile izkopane i ukradene.

[...] S razvaline Prozor-grada pruža se upravo prekrasan vidik na svu Gacku dolinu, te na daleka brda i gore. S toga je i bio grad Prozor za vrijeme turskih provala u one krajeve veoma zgodna točka, s koje se je moglo jasno i na daleko motriti i razgledavati svako kretanje turskih četa.«⁵⁹

⁵⁸ Sirk 1999: 46–47.

⁵⁹ Magdić 1904: 13–14.

Premda se možemo »čuditi« kratkoći opisa utvrde i Magdićevoj usredotočenosti na cisternu (nakapnicu),⁶⁰ na temelju skice tlocrta ostataka Prozora, koju je osam godina poslije izradio Većeslav Heneberg, jasno je da su ostatci Prozora kada ih je Magdić posjetio bili skromni i da se o njima zapravo i nije imalo ništa više za reći. Iako je njezin tlocrt Magdić pogrešno opisao kao *podpunu četvorinu*, to mu se i ne može pretjerano zamjeriti budući da zidovi ove utvrde doista na terenu ostavljaju dojam da opisuju kvadrat (zapravo je riječ o blago izduženom pravokutniku). S druge strane, Magdić je dobro primijetio da su zidovi plemićkog grada Prozora bili loše zidani.⁶¹ Stoga ne čudi da se do naših dana sačuvalo još manje ziđa nego u njegovo doba.⁶²

Plemićki grad Počitelj

Na brdu jugozapadno od istoimenoga sela udaljenog 15 km jugoistočno od Gospića, nalazi se lokalitet *Vuksanova gradina*, gdje se u srednjem vijeku nalazila utvrda Počitelj. Prvi se put spominje 1263. godine kada Bela IV. razmjenjuje neke posjede u okolici te utvrde s ličkim županom Petrom iz plemena Mogorovića. Potom se nalazio, među ostalim, u rukama kneza Nelipca (do 1345) i krbavskih knezova Kurjakovića (1393–1527). Za osmanske je uprave bio važna pogranična utvrda, a nakon oslobođenja Like bio je napušten.⁶³ O plemićkom gradu Počitelju Magdić je zapisao: »U kotaru gospićkom, županija ličko-kravska, a u upravnoj općini medačkoj, leži podno kršnog Velebita pravoslavno selo Počitelj. Sjeverozapadno od sela uzdiže se šiljat i sitnom bjelogoricom obrastao brijeg, koji je preko trista metara visok, te se drži donekle Velebita dok je inače sam o sebi. Na tom bijegu vide se još i današnji dan iznad zaselaka Varoš Vuksanov i nedaleko od izvora pastrvorodne Počiteljice razvaline starog grada Počitelja – ili kako narod kaže – Vuksanove gradine.

U koliko se može razabrati iz razvalina, bio je grad Počitelj sastavljen od triju zgrada, od kojih su dvije bile okružene metar i po debelim zidom. Treća pak zgrada stajala je na sjevernoj strani izvan gradskog zida i bila na nj naslonjena, a u nju vodjahu vrata s unutrašnje strane gradskog zida.

⁶⁰ U svim Magdićevim tekstovima opis cisterni (nakapnica) posebno je istaknut.

⁶¹ Razlog tomu treba tražiti u činjenici da tijekom prve polovice XV. st. zbog sve jačeg osmanskog pritiska na susjednu Bosnu i prvih osmanskih provala na hrvatski prostor započinje novi i ubrzani val utvrđivanja Hrvatskog kraljevstva. Premda će taj val svoj vrhunac doživjeti tijekom druge polovice XV. i prve polovice XVI. st., osnovna karakteristika jest loš način zidanja (ružna faktura zidova i slabije vezivno sredstvo), a posljedica puno lošije stanje ušćuvanosti tih građevinskih kompleksa od znatno starijih.

⁶² Danas su vidljivi tek skromni ostatci zapadnog obrambenog zida te blagi obrisi istočnoga i južnoga, dok je okrugla ugaona kula odavno nestala.

⁶³ Horvat 1998: 51; Isti 2007: 34.

Prva zgrada unutar gradskog zida bila je najveća. Njezina duljina iznosi četrnaest, a širina osam metara. Sredinom zgrade bio je zid, koji ju je dijelio na dva jednaka dijela. Zapadni zid zgrade imao je vrata, kojima se poznaje trag, i jedan prozor prema sjeveru. Iz ovog dijela dolazilo se u drugi, u kojima se vide tragovi dvaju prozora: jednog prema sjeveru, a drugog prema istoku. Vanjski zidovi te zgrade prilično su sačuvani, jer su mjestimice još i sada sedam i po metara visoki. Druga zgrada unutar gradskog zida bila je manja od prve, jer mjeri devet metara u duljinu, a četiri u širini.

Između ovih dviju zgrada ima okrugla napola zasuta udubina, za koju vele da je to bila gradska cisterna, u kojoj je još pred čerdeset godina bilo vode. Treća napokon zgrada, što je stajala izvan gradskog zida, bit će preko dvanaest metara duga a šest široka. Ostatci gradskog zida dobro se raspoznaju. Mjestimice ima ga do četiri metra u visinu.

Do razvalina možeš se najlakše popeti onom kosom, što veže Velebit s briegom. Negda je obronkom Velebita pa pomenutnom kosom do pod sam grad vodila cesta, kojoj se tragovi mjestimice još i sada vidjaju. Vele, da se je u grad ulazilo s južne strane kamenim stepenicima, kojih danas više nema. Bar se tako pripovijeda od starine, pa tko će da sumnja o istinitost toga pripovijedanja.»⁶⁴

Kao što se vidi iz priloženoga, i ovaj put Magdićev je opis opširan i bogat detaljima. Plemićki grad Počitelj na ovom se stupnju naše spoznaje doista sastoji od triju zgrada, međusobno povezanih izlomljenim bedemima, koji opasuju visoravan u obliku nepravilna višekutnika. Najbolje sačuvana zgrada iz Magdićeva teksta zapravo je izduljena branič-kula, najveća takava građevina na području srednjovjekovne Hrvatske, na koju se sa sjeverozapadne strane naslanjaju ostatci kule gradskih vrata, uvučenih prema unutrašnjosti utvrde, tako da ju je s jedne strane flankirala branič-kula, a s druge strane bedem. Premda ne možemo bez arheoloških istraživanja dokazati je li se njima pristupalo kamenim stubana, kako što tvrdi narodna predaja koju spominje Magdić, nema sumnje da se do tih vrata moralo dolaziti nekakvom drvenom konstrukcijom s obzirom na strmost terena ispred njih.⁶⁵ Budući da se takva konstrukcija zbog stabilnosti mogla oslanjati na kameni stup (babicu), kao što je to slučaj kod nekih hrvatskih plemićkih gradova,⁶⁶ starinska priča o pristupnim stubama, koju prenosi Magdić, mogla bi dobiti na smislu. Naime, svaki polusrušeni zid uvijek slični na stube. Samim time, polusrušeni potporni stup mogao je lokalne seljake podsjećati na stube. No, ovaj Magdićev opis ima jedan veliki nedostatak. Naime, nije jasno zašto je treću zgradu utvrde smjestio izvan linije bedema, a samim time zamijenio njezin unutrašnji zid sa sjevernim obrambenim zidom.

⁶⁴ Magdić 1912: 1–2.

⁶⁵ Horvat 1998: 53.

⁶⁶ Ozalj, Konjščina, Grobnik itd.

Plemićki grad Grižane

U mjestu Grižanima nedaleko od Crikvenice nalaze se ostatci grižanskoga plemićkog grada, koji se prvi put spominje u povijesnim izvorima tek godine 1288. Današnji ostatci grada nalaze se, po svoj prilici, na mjestu kasnoantičke ili bizantske utvrde iz IV. do VI. stoljeća, kojom su se Hrvati mogli nakon doseljenja u novu domovinu koristiti kao sjedištem grižanske župe ili općine u sastavu Vinodolske županije. Poslije je bila sjedište samostalnog istoimenog vlastelinstva Krčkih knezova ili Frankopana (uz prekide od poč. XIII. st. do 1577), Zrinskih (1577–1671), Adama Zrinskog i Ugarske dvorske komore (1671–1691), potom Austrijske dvorske komore (1692–1749) te naposljetku Bečke bankovne deputacije sa sjedištem u Ljubljani, koja ga 1750-ih napušta.

Evo kako mu je položaj opisao Magdić. »*Usred Vinodola, između Bribira i Driivenika, leži lijepo selo Griže ili Grižane sa župnom crkvom sv. Martina, sagradjenom u gotičkom slogu. Iznad samoga sela uzdižu se ispod ogromne dvije stotine četrdeset metara visoke i strme litice, što sa sjevera zatvara ubavu vinodolsku dolinu, razvaline istoimenoga starog Frankopanskoga grada.*

Sudeći po kukavnim ostacima, bio je grad Grižane sagradjen u obliku peterokuta. Dizao se dva kata visoko, te je nekada imao četiri kule, od kojih stoje još i dan danas dvije napola razorene, jedna prema sjeverozapadu, a druga prema jugoistoku. Obje su kule vezane zidom. Pred neko petnaest godina htio je griški grad i nešto zemljišta kupiti grof Ivan Drašković, ali je odustao od kupnje, jer je grižanski općinski odbor tražio odveć veliku svotu. [...]

S razvalina je lijep pogled na Vinodol, na starodavni Belgrad, nekad zbornu sijelo vinodolskoga kaptola, i na pitomo tribaljsko polje, do kojega se na jednom brežuljku vidi već davno razvaljeni grad Badanj, ispod kojega si je vinodolska rječina kamenim prodolom probila put do mora. Vidi se još i Crikvenica i otok Krk s morem».⁶⁷

Kao i dosad analizirani opisi utvrda, i ovaj Magdićev opis u usporedbi sa suvremenim planom današnjih ruševina Grižana pokazuje da je u glavnim crtama točan. Naime, ostatci grižanskoga plemićkoga grada doista se nalaze na strmoj padini kamene stijene iznad istoimenog naselja, koja se samo s istočne strane naslanja na gorskokotarski planinski masiv, dok je s ostale tri strane strmim liticama odvojena od Vinodolske nizine i susjednih padina gorskokotarskoga planinskog masiva. Sam grad sastoji se od peterokutne utvrde, koja se smjestila na najvišem dijelu kompleksa, ondje gdje je pristup obrambenim zidovima grada bio najlakši, a samim time i njegova obrana najteža. No, Magdić je pogriješio u broju sačuvanih ugaonih polukula. Dvije spomenute kule i danas su dvije najbolje sačuvane građevine, iako se dio zida-

⁶⁷ Magdić 1912: 3.

noga plašta jugoistočne kule urušio, zato je neobično što se u svojem opisu propustio osvrnuti na treću ili istočnu ugaonu kulu, koja je bila dijelom sačuvana u visini prizemlja. Te su ostatke za II. svjetskog rata talijanski okupacijski vojnici pregradili u bunker. Magdić se uopće nije osvrnuo na ostatke utvrđenoga predgrađa, a njegovi obrambeni zidovi zatvaraju cijelu padinu stijene grižanskoga plemićkoga grada sa sjeveroistočne, istočne i južne strane, premda je točno opisao ostatke unutrašnje utvrde kao i pogled s utvrde.⁶⁸

Zaključna razmatranja

U radu smo se osvrnuli na 41 Magdićev prilog o utverdama. Od tog broja odabrali smo priloge o plemićkom gradu Vitunju, Mrsinju, Belaju, Prozoru, Počitelju i Grižanima te opise ostataka njihove arhitekture usporedili s njihovim današnjim planovima izrađenima suvremenim metodama. Budući da se pokazalo kako su na pet od šest analiziranih utvrda Magdićevi opisi geografskog položaja te prostornog rasporeda pojedinih građevina unutar njih sažeti, ali izuzetno precizni, nema razloga ne vjerovati da je Magdić bio jednako uspješan u opisivanju ruševina većine preostalih utvrda o kojima je objavio priloge u *Narodnim novinama*. Samim time možemo zaključiti da su njegovi članci prvorazredan izvor u istraživanju ove vrijedne hrvatske povijesne i kulturne baštine te da se mogu smatrati pionirskim iskorakom u istraživanju srednjovjekovnih obrambeno-stambenih kompleksa Like, Vinodola, Podvelebitskog primorja i Korduna. Ti opisi izuzetno su važni s obzirom na to da ostaci nekih od opisanih građevina, poput primjerice okrugle cisterne u plemićkom gradu Počitelju, danas više nisu vidljivi. No, s druge strane treba mu se pristupiti i s nužnim oprezom, jer je, primjerice, kod istoga lokaliteta pogrešno locirao vanjski obrambeni zid utvrde. Jednako tako može se na temelju opisa pojedinih detalja vrlo jasno razlučiti koje utvrde je stvarno posjetio. U analizi takvih tekstova nije presudan njihov opseg, što se ponajbolje vidi iz opisa plemićkih gradova Prozora kraj Otočca i Vitunja kraj Ogulina. Premda je opis obiju utvrda gotovo jednako kratak, plemićki grad Prozor opisan je s nekoliko vrlo preciznih detalja do kojih je Magdić mogao doći isključivo posjetom lokalitetu, dok je kod Vitunja propustio opisati visoku polukružnu kulu, koja je sve do danas najbolje sačuvana građevina. Zapravo možda ju je vidio iz sela pa je na temelju njezina dominantna položaja na vrhu brijega zaključio kako je riječ o ostacima visoke branič-kule, a na temelju toga izveo svoju tezu o Vitunju kao tipičnom predstavniku srednjovjekovnih plemićkih gradova nastalih u doba prevlasti gotičkoga stila na hrvatskim prostorima. Što se tiče prikaza prošlosti obrađivanih utvrda, Magdić je dao njihov prikaz na temelju objavljene literature i izvora, odnosno kompilacijom, s kritičkim aparatom ili bez njega. U njima je

⁶⁸ Regan 2006: 115–157.

opisao njihovu povijest, naveo njihove vlasnike kroz povijest i konačnu sudbinu, čime je manje-više uspješno rekonstruirao njihovu događajnicu.

Unatoč svim slabostima i nedostacima s današnjeg motrišta, sustavnim terenskim obilaskom utvrda te sastavljanjem detaljnih zapisa o njima, Magdić je ostavio neizbrisivo svjedočanstvo o njihovu izgledu početkom XX. st. Samim time dao je važan doprinos u razvoju »burgologije« ili »kastelologije« kao samostalne znanstvene grane u krilu hrvatske historiografije, povijesti umjetnosti i arheologije.⁶⁹

No, ono što je posebno zanimljivo uz Magdićev rad na utverdama Like, Korduna, Vinodola i Podvelebitskoga primorja jest činjenica da su njegove priloge gotovo u potpunosti ignorirali suvremenici, koji su se bavili istom tematikom. Tako, primjerice Szabo u svojem svojevrsnom leksikonu o hrvatskim utverdama nije Magdića ni jednom spomenuo, kao i Pavić u svojem monografskome radu o povijesti Like, dok ga Laszowski tek jedanput citira u svojoj knjizi o ličkim utverdama. Zanimljivo je i to da Magdića nigdje ne spominje ni Heneberg u svojim člancima o ličkim utverdama premda se u njegovoj materijalnoj ostavštini, pohranjenoj u Ministarstvu kulture Republike Hrvatske, uredno nalaze svi Magdićevi tekstovi o ličkim utverdama, koje je Heneberg izrezao iz *Narodnih novina*.⁷⁰

Prilozi Mile Magdića o utverdama u Narodnim novinama 1901–1918.

67(1901)

- Nehajgrad nad Senjem. *Narodne novine*, 67(1901) 174, 31. VIII., str. 3–4; Ibid, 67(1901) 175, str. 4; Ibid, 67(1901) 176, 2. VIII., str. 3–4.
- Senjske gradske zidine i kule. *Narodne novine*, 67(1901) 223, 28. IX., str. 1–3.

69(1903)

- Grad Dabar. *Narodne novine*, 69(1903) 276, 2. XII., str. 1–2; Ibid, 69(1903) 277, 3. XII., 1.

70(1904)

- Grad Prozor. *Narodne novine*, 70(1904) 76, 2. IV., str. 13–14.
- Grad Brlog. *Narodne novine*, 70(1904) 171, 28. VII., str. 4; Ibid, 70(1904) 172, 29. VII., str. 3–4.

⁶⁹ O razvoju »burgologije« kao samostalne znanstvene grane u krilu hrvatske historiografije, povijesti umjetnosti i arheologije vidi: Žmegač 2006, V–XV.

⁷⁰ Osim Magdićevih članaka, Heneberg je sakupio i članke Ivana Devčića o ličkim utverdama.

- Grad Ledenice. *Narodne novine*, 70(1904) 181, 10. VIII, str. 4–5; Ibid, 70(1904) 182, 11. VIII, str. 3–4; Ibid, 70(1904) 183, 12. VIII, str. 4.
- Grad Drežnik. *Narodne novine*, 70(1904) 294, 24. XII., str. 17–18.

71(1905)

- Starigrad. *Narodne novine*, 71(1905) 52, 4. III., str. 1–2.
- Vitunj. *Narodne novine*, 71(1905) 229, 6. X., str. 1–2.
- Grad Mrsinj. *Narodne novine*, 71(1905) 256, 8. XI., str. 1–2.

72(1906)

- Grad Belaj (Bilaj). *Narodne novine*, 72(1906) 90, 19. IV., str. 1–2.
- Plaški. *Narodne novine*, 72(1906) 98, 26. IV., str. 2–3; Ibid, 72(1906) 105, 4. V., str. 2–3.
- Ostrvica u Lici. *Narodne novine*, 72(1906) 134, 9. VI., str. 1–2.
- Grad Budak. *Narodne novine*, 72(1906) 190, 17. VIII., str. 1–2.
- Zvonigrad. *Narodne novine*, 72(1906) 210, 12. IX., str. 1–2.
- Novi u Lici. *Narodne novine*, 72(1906) 229, 4. X., str. 1–3.
- Gradine u Kuli. *Narodne novine*, 72(1906) 277, 30. XI., str. 3.
- Gradina Štitar. *Narodne novine*, 72(1906) 281, 5. XII., str. 1–2.

73(1907)

- Bunić. *Narodne novine*, 73(1907) 26, 31. I., str. 1–2.

75(1909)

- Karlobag. *Narodne novine*, 75(1909) 20, 26. I., str. 1–2; Ibid, 75(1909) 21, 27. I., str. 1–2.
- Ogulin. *Narodne novine*, 75(1909) 36, 15. II., str. 2–3; Ibid, 75(1909) 37, 16. II., str. 1–2.
- Pusti Perušić. *Narodne novine*, 75(1909) 44, 24. II., str. 4.
- Grad Lapac. *Narodne novine*, 75(1909) 81, 9. IV., str. 4.
- Udbina. *Narodne novine*, 75(1909) 82, 10. IV., str. 13–14.
- Gušića grad. *Narodne novine*, 75(1909) 230, 8. X., str. 1.

77(1911)

- Šabac ili kula Sv. Save u Senju. *Narodne novine*, 77(1911) 210, 14. IX., str. 3.

78(1912)

- Grad Brinj ili Sokol. *Narodne novine*, 78(1912) 175, 30. VII., str. 1–3.
- Grad Slunj. *Narodne novine*, 78(1912) 203, 3. IX., str. 4–5; Ibid, 78(1912) 204, 4. IX., str. 3.
- Grad Počitelj. *Narodne novine*, 78(1912) 224, 27. IX, str. 3; Ibid, 78(1912) 225, 28. IX., str. 4.
- Grad Grobnik. *Narodne novine*, 78(1912) 256, 5. XI., str. 3.
- Grad Griže ili Grižane. *Narodne novine*, 78(1912) 281, 4. XII., str. 3.

79(1913)

- Frankopanski grad u Bakru. *Narodne novine*, 79(1913) 30, 6. II., str. 1–2.
- Grad Bribir u Vinodolu. *Narodne novine*, 79(1913) 78, 5. IV., str. 3; Ibid, 79(1913) 79., 7. IV., str. 4.
- Grad Modruš. *Narodne novine*, 79(1913) 105, 8. V., str. 3–4; Ibid, 79(1913) 106., 9. V., str. 3–4.
- Grad Ribnik u Lici. *Narodne novine*, 79(1913) 140, 20. VI., str. 1.
- Grad Drivenik. *Narodne novine*, 79(1913) 193, 23. VIII., str. 1–2.

80(1914)

- Grad Oteš. *Narodne novine*, 80(1914) 143, 25. VI., str. 1–2.

82(1916)

- Grad Lovinac. *Narodne novine*, 82(1916) 132, 9. VI., str. 1.
- Grad Bočaj. *Narodne novine*, 82(1916) 257, 9. XI., str. 1.

84(1918)

- Gradine u Smiljanu. *Narodne novine*, 84(1918) 179, 7. VIII., str. 1.
- Grad Kurjak. *Narodne novine*, 84(1918) 197, 30. VII., str. 1.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

- Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), Družba »Braća Hrvatskog Zmaja« (dalje: DBHZ), Pristupnice (neuvezene) matični broj 601–900. Godina 1924.–1937., kut. 5.
- HDA, Zagreb, DBHZ, Pristupnice – prinosnih, pripravnih članova, začasnih članova. Godina 1906.–1931., kut. 6.
- HDA, Zagreb, DBHZ, Matični listovi članova DBHZ-a i VRHZ-a, M–Ž, 1905.–1945., kut. 9.
- HDA, Zagreb, DBHZ, Matični listovi umrlih članova DBHZ-a, 1905.–1941., kut. 12.
- HDA, Zagreb, DBHZ, Personalia MA – MR, kut. 26.

LITERATURA

- Antić**, Vinko: Tiskarstvo u Senju u XIX i XX stoljeću. *Riječka revija*, 11(1962) 3–4, str. 81–86.
- Antić**, Vinko: *Pisci-Rijeka-Zavičaj*. Rijeka 1965.
- Antić**, Vinko: Rad i djela senjskih tiskara XIX i XX stoljeća. *Senjski zbornik*, 6(1975), str. 151–158.
- Antoljak**, Stjepan: *Hrvatska historiografija*. Zagreb 2004.²
- Babić**, Dragomir: Književnici i publicisti (i drugi protagonisti pisane riječi i kulturni radnici) profesori i daci Senjske gimnazije. *Senjski zbornik*, 16(1989), str. 163–184.
- Bach**, Franz: *Otočaner Regiments-Geschichte: Ursprung dieser Gegend, ihrer Bevoelkerung und ihrer Schicksale: in zwei Baenden und drei Hauptstuecken*. Karlstadt 1854 (Povijest Otočke pukovnije. Zagreb 2011)
- Diklić**, Bogdan: Nastavnici, učenici, maturanti i direktori Senjske gimnazije i COUO »Vladimir Čopić« od 1839–1989 godine. *Senjski zbornik*, 16(1989), str. 71–110.
- Farlati**, Daniele: *Illyricum sacrum*, I–V. Venetiis 1751–75.
- Fras**, Franjo Julijo: *Vollständige Topographie der Karlstädter–Militärgrenze*. Zagreb 1835. (*Topografija karlovačke Vojne krajine*. Zagreb 1988).
- Gimnazija »Nikola Tesla« u Gospiću. 1860–1960. Godišnji spomen–izvještaj za školsku godinu 1959/60*. Gospić 1960.
- Gimnazije u Osijeku. Ravnatelji, profesori i maturanti 1729. – 2000*. Zagreb–Osijek 2001.
- Horvat**, Zorislav: Pregled sakralne arhitekture Modruša i okolice u srednjem vijeku. *Krbavska bitka i njezine posljedice* (zbornik radova). Zagreb 1997., str. 130–162.
- Horvat**, Zorislav: Ulazi u burgove 12 –15. stoljeća. *Prostor*, 6(1998) 1–2, str. 41–66.
- Horvat**, Zorislav: *Srednjovjekovne katedralne crkve Krbavsko-modruške biskupije*. Zagreb 2003.
- Horvat**, Zorislav: Branič-kule na burgovima kontinentalne Hrvatske od 13. do 15. stoljeća. *Prostor*, 15(2007) 1, str. 26–41.
- Horvat**, Zorislav: Fortifikacijska djelatnost Bernardina Frankopana. *Modruški zbornik*, 3(2009), str. 237–286.
- Izvještaj kr. velike gimnazije u Varaždinu koncem školske godine 1908.–1909. Učiteljski sbor*. Varaždin 1909., str. 25. U: Horvat Siniša: Prirodopisna zbirka Varaždinske gimnazije. *Kaj*, 37(2004) 4–5, str. 58–72.

- Klaić**, Vjekoslav: *Krčki knezovi Frankapani*. Zagreb 1901.
- Klaić**, Vjekoslav: Građa za topografiju ličko-krbavske županije u srednjem vijeku. *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, 6(1902) 1, str. 1–31.
- Klaić**, Vjekoslav: Građa za topografiju ličko-krbavske županije u srednjem vijeku. *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, 7(1902) 1, str. 129–144.
- Kruhek**, Milan: Topografija krbavske spomeničke baštine. *Krbavska bitka i njezine posljedice* (zbornik radova). Zagreb 1997, str. 99–129.
- Laszowski**, Emil: *Hrvatske povjesne građevine*. Zagreb 1901.
- Laszowski**, Emil: *Magdić Mile. Znameniti i zaslužni Hrvati*. Zagreb 1925., str. 168.
- Lopašić**, Radoslav: *Spomenici Hrvatske krajine, I–III*. Zagreb 1884–1889.
- Lopašić**, Radoslav: *Bihać i Bihaćka krajina: mjestopisne i poviestne crtice*. Zagreb 1890.
- Lopašić**, Radoslav: *Urbaria lingua Croatica conscripta (Hrvatski urbari)*. Zagreb 1894.
- Lopašić**, Radoslav: *Oko Kupe i Korane: mjestopisne i poviestne crtice*. Zagreb 1895.
- Lopašić**, Radoslav: *Izvjestaj o arkivima počamši od Ogulina do mora*. U: Antoljak 2004.²
- Ljubić**, Šime: *Listine o odnosajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, X*. Zagreb 1891.
- Magdić**, Mile: O postanku njemačkih vojvodina početkom desetog vieka. *Izvjješće Kralj. velike gimnazije u Senju*, 1873/74, str. 3–9.
- Magdić**, Mile: Topografija i poviest grada Senja. *Program Kraljevske više gimnazije u Senju*, 1875/76, str. 3–19.
- Magdić**, Mile: Prilozi za poviest starih plemićkih obitelji senjskih. *Starine*, 12(1880), str. 224–229.
- Magdić**, Mile: Prilozi za poviest starih plemićkih obitelji senjskih. *Starine*, 15(1883), str. 49–53.
- Magdić**, Mile: Popis patricijskih i građanskih porodica senjskih od godine 1758. *Starine*, 17(1885), str. 49–53.
- Magdić**, Mile: Regesta važnijih i znamenitijih izprava senjskih arkiva. *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, 1(1899), str. 139–155.
- Magdić**, Mile: Regesta nekih izprava XIV. vijeka, koje je prepisao frajevac Felice Bartoli. *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, 2(1900a), str. 20–26.
- Magdić**, Mile: Deset izvornih izprava, koje se čuvaju u arhivu trsatskoga samostana. *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, 2(1900b), str. 41–49.
- Magdić**, Mile: Statut kralja Ferdinanda III. od godine 1640. za grad Senj. *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, 2(1900c), str. 78–97.
- Magdić**, Mile: Tri sajamska privilegija za grad Senj. *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, 2(1900d), str. 109–113.
- Magdić**, Mile: Petnaest izprava, koje se čuvaju u arhivu senjskog kaptola. *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, 3(1901), str. 47–59.
- Magdić**, Mile: Narodne priče o gradinama. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 14(1909) 14, str. 124–133.
- Magdić**, Mile: Grad Prozor. *Narodne novine*, 69(1904) 225, 2. IV., str. 13–14.
- Magdić**, Mile: Grad Vitunj. *Narodne novine*, 71(1905a) 229, 6. X., str. 1–2.
- Magdić**, Mile: Grad Mrsinj. *Narodne novine*, 71(1905b) 256, 8. XI., str. 1–2.
- Magdić**, Mile: Grad Belaj (Bilaj). *Narodne novine*, 72(1906) 90, 19. IV., str. 1–2.
- Magdić**, Mile: Grad Počitelj. *Narodne novine*, 78(1912) 224, 27. IX.; *Ibid*, 78(1912) 225, 28. IX.

- Magdić, Mile:** Prilog našoj kulturnoj historiji. Senjska tvornica za jedra i konope u drugoj polovini XVIII. vijeka. *Ĵutarnji list*, 11(1922a) 3642, str. 7.
- Magdić, Mile:** Prilozi našoj kulturnoj historiji. Senjska pomorska trgovina od XIII. do XIX. vijeka. *Ĵutarnji list*, 11(1922b) 3645, str. 2.
- Magdić, Mile:** Varaždinski obrtnici i njihovi cehovi u XVIII. vijeku. *Ĵutarnji list*, 11(1922c) 3898, str. 4.
- Magdić, Mile.** *Hrvatski leksikon*, sv. II. Zagreb 1997., str. 51.
- Magdić, Mile.** *Hrvatska enciklopedija*, sv. VI. Zagreb 2004., str. 751.
- Magdić, Mile.** *Dom i svijet*, 14(1901) 12, str. 237–238.
- Magdić, Mile.** *Zvonimir* – hrvatski ilustrovani koledar, 20(1903), str. 68.
- Novak, Viktor:** Magdić Mile. *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, sv. II. Zagreb 1925., 724.
- Pletenac, Vladimir:** Varaždinska gimnazija od 1636. do kraja Prvog svjetskog rata. *Gimnazija – SC »Gabrijel Santo«: 1636–1986*. Varaždin 1986., str. 49.–96.
- Prpić, Ivanka-Branka:** Učenici i maturanti Senjske gimnazije koji su postigli znatne uspjehe na znanstvenom, kulturnom, društvenom i sportskom polju. *Senjski zbornik*, 16(1989), str. 141–162.
- Rački, Franjo:** *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium*. Zagreb 1877.
- Radović, Ljubica:** Popis profesora Gimnazije Varaždin 1636–1945. god. *Gimnazija – SC »Gabrijel Santo«: 1636–1986*. Varaždin 1986., str. 363–382.
- Regan, Krešimir:** Plemićki grad Grižane – povijesno-arheološka slika stanja istraženosti, *Vinodolski zbornik*, 11(2006) 11, str. 115–157.
- Relković, Josip.** Osamdesetgodišnjica rođenja Mile Magdića. *Ĵutarnji list*, 16(1927), 27. IX., str. 8.
- Rivoseki, Viktor:** *Kronika Senjske gimnazije. Prigodom 100-godišnjice. 1839–1939*. Senj 1939.
- Sekulić-Gvozdanović, Sena i Gvozdanović, Vladimir:** Stari grad Vitunj u Modruškoj županiji. *Peristil*, 10–11(1967–1968), str. 17–22.
- Sirk, Željko:** Srednjovjekovni gradovi Gacke i Senjskog primorja. *Grad Otočac 5*. Otočac 1999., str. 41–54.
- Strčić, Petar:** *Putovima Frankopana*. Rijeka 2009., str. 1–10.
- Šidak, Jaroslav:** Magdić, Mile. *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. V. Zagreb 1957, str. 594.
- Šurmin, Đuro:** *Hrvatski spomenici. Acta croatica*, I (od g. 1100. do 1499), Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, br. 6, Zagreb 1898.
- Tironi, Ivan:** Pogovor. *Topografija i povijest Ogulina*. Zagreb 1995.²
- Theiner, Augustino:** *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia, maximam partem nondum edita, ex tabularis Vaticanis deprompta: collecta ac serie chronologica disposita*, I–II. Romae 1863.
- Valvasor, Johann Weichard:** *Topographia ducatus Carnioliae modernae das ist Controsee aller Staett, Maerckht ... in dem Herzogthumb Crain*. (Laybach 1679)
- Vitezović Ritter, Pavao:** *Kronika aliti spomen vsega svieta vikov u dva dela razredjen, katerih prvi drži od početka svieta do Kristušeovoga porojenja drugi od Kristušeovoga porojenja do ispunjanja leta 1690*. Zagreb 1696.
- Žmegač, Andrej:** Najvažnije djelo hrvatske burgologije (predgovor). U: Szabo, Gjuro: *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*. Zagreb 2006.²

**MILE MAGDIĆ AND THE OFFICIAL GAZETTE 1899 – 1918
CONTRIBUTION TO THE BIBLIOGRAPHY ON NOBLE TOWNS AND CASTLES OF
LIKA, VINODOL, VELEBIT COAST AND KORDUN**

Krešimir Regan

The Miroslav Krleža Institute of Lexicography

Summary: This paper focuses on 41 articles written by the historian Mile Magdić (1847 – 1931) on noble towns and forts of Lika, Vinodol, Velebit Coast and Kordun published in the *Official Gazette*. We chose six articles on noble towns (castles) of Vitunj, Mrsinj, Belaj, Prozor and Počitelj and compared them with their modern plans produced using contemporary methods. Since Magdić's brief descriptions turned out to be accurate for the six analyzed forts, we can assume that Magdić was equally successful in describing other forts. With that, we can conclude that his articles in the *Official Gazette* are a prime source for researching this valuable Croatian historical and cultural heritage.

Keywords: *Mile Magdić, bibliography, the Official Gazette, noble towns, castles, Lika, Vinodol, Velebit Coast, Kordun*

